

EDIČNÍ ŘADA LIDSKÁ PRÁVA

Právo na spravedlivý proces

PAVEL MOLEK

Wolters Kluwer
Česká republika

Vzor citace: MOLEK, P. *Právo na spravedlivý proces*. Praha: Wolters Kluwer
ČR, 2012. 576 s.

© JUDr. Pavel Molek, Ph.D., LL.M., 2012

Lektorovali: JUDr. Kateřina Šimáčková, Ph.D., Mgr. et Mgr. Lubomír Majerčík, LL.M.,
Mgr. Petr Jäger, Ph.D.

ISBN 978-80-7357-748-3 (brož.)

ISBN 978-80-7357-879-4 (e-pub)

ISBN 978-80-7357-242-8 (mobi)

ISBN 978-80-7357-243-5 (pdf)

*Nejvyššímu správnímu soudu –
mému kolektivnímu učiteli spravedlivého procesu*

Obsah

Předmluva	11
1 Úvod	13
2 Historický vývoj práva na spravedlivý proces	18
3 Úrovně ochrany práva na spravedlivý proces	27
3.1 ČR – ústavní a zákonná úroveň	27
3.2 Listina základních práv EU	32
3.3 Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Evropská úmluva)	34
3.3.1 První „ale“ – obecné problémy rozsahu aplikace čl. 6 Evropské úmluvy úmluvy a pojem rozhodování	35
3.3.2 Stále první „ale“ – „občanská práva nebo závazky“	41
3.3.3 Stále první „ale“ – „trestní obvinění“	50
3.3.4 Druhé „ale“ – trestněprávní bonusy	64
3.3.5 Třetí „ale“ – skrytá práva	67
3.3.6 Další instrumenty na úrovni Rady Evropy	68
3.4 Ochrana spravedlivého procesu na univerzální úrovni	69
3.5 Další úrovně ochrany	71
4 Právo na přístup k soudu	73
4.1 Omezení přístupu k soudům neuznáním za subjekt práva	79
4.2 Omezení z důvodu imunity osobní a státní	83
4.3 Omezení výlukami ze soudního přezkumu	92
4.4 Omezení podmínek opravných prostředků	106
4.5 Omezení nepřiměřeně krátkými lhůtami	113
4.6 Omezení formou soudních poplatků	119
4.7 Neoprávněné či formalistické zastavení řízení	124
4.8 Odepření právní pomoci	128
4.9 Další způsoby omezení práva na přístup k soudu	137
4.10 Kadi – právo na přístup k soudu z pohledu ESD	139
5 Požadavky na soud a soudce	145
5.1 Nezávislost	148

5.2	Nestrannost	169
5.2.1	Subjektivní test	172
5.2.2	Objektivní test	173
5.3	Soud zřízený zákonem.	191
5.4	Zákonný soudce.	195
5.5	Syfait – nezávislý soud z pohledu ESD.	204
6	Požadavky na řízení	207
6.1	Veřejné jednání a veřejné vyhlášení rozsudku.	210
6.2	Právo na konání ústního jednání a účast při něm	220
6.3	Rovnost zbraní.	236
6.4	Řádné provádění dokazování	254
6.4.1	Zákaz opomenutých důkazů	255
6.4.2	Zákaz nepřipustných důkazů.	260
6.4.3	Zákaz svévolného hodnocení důkazů aneb další procesní fauly v dokazování	269
6.5	Řádné odůvodnění rozhodnutí.	274
6.6	„Zásadní porušení hmotného práva“ v judikatuře ÚS.	281
6.7	Provádění závazného soudního rozhodnutí ve skutečnosti	285
7	Přiměřená délka řízení.	295
8	Zvláštnosti trestního řízení.	321
8.1	Presumpce nevinny	324
8.2	Právo nepřispívat k vlastnímu obvinění	338
8.3	Právo na informaci o obvinění	356
8.4	Právo na přiměřený čas a možnost k přípravě své obhajoby.	362
8.4.1	Čas k přípravě obhajoby	363
8.4.2	Možnosti k přípravě obhajoby.	367
8.5	Právo na obhajobu a styk s obhájcem	371
8.5.1	Právo obhajovat se sám.	375
8.5.2	Právo obhajovat se za pomoci zvoleného obhájce	378
8.5.3	Právo dostat obhájce	386
8.6	Právo obviněného vyslýchat svědky	389
8.7	Právo na bezplatnou pomoc tlumočníka	405
8.8	Ne bis in idem	411
8.9	Právo na odvolání v trestních věcech	425
9	Žádný zločin a žádný trest bez zákona.	436
9.1	Úvod a úprava zásady „žádný zločin a žádný trest bez zákona“.	437
9.2	Žádný zločin a trest bez zákona (leda v románu)	441
9.3	Zákaz retroaktivity trestního práva	452
9.4	Změna ve prospěch pachatele	469

9.5	Stíhání zločinů podle obecných právních zásad uznávaných civilizovanými národy	479
9.6	Postkomunistická „retroaktivita“: promlčet, či nepromlčet?	488
10	Právo na náhradu škody za nesprávný postup státu a odškodnění za nezákonné odsouzení	508
10.1	Vnitrostátní úprava	508
10.2	Mezinárodní úprava	514
11	Závěr	518
	Seznam zkratek	521
	O autorovi	522
	Seznam literatury	523
	Příloha – vybrané články relevantních dokumentů ochrany lidských práv	528
	Přehled citované judikatury	543
	Rejstřík	571

Předmluva

Právníckých textů jsem za svůj život přečetl spoustu. Lépe řečeno – profese mi velela je číst a pokud možno i dočíst. Mnohdy to byl, proč to neříci, problém. Nikoli proto, že bych nesdílel odborný názor autorův. To už se mezi právníky stává a člověk je na to zvyklý. Důvodem byl většinou jazyk a styl.

Mluva právnícká je mluvou poněkud podivnou. Navzdory tomu, že právní jazyk je prý (spolu s terminologií teologickou) nejstarší českou odbornou řečí, a tak by čtenář očekával, že narazí na jazyk vytríbený, až brilantní. Opak je však začasť pravidlem.

Mateřský jazyk úpí již pod rukama tvůrců právních pravidel. Přesto, že se po nich žádá, aby právní normy formulovali jednoznačně a srozumitelně a aby pojmy užívané v textu měly stejný smysl a obsah jako v běžném jazyce, dočítáme se mnohdy věci neuvěřitelné.

Další zkouška čeká češtinu při aplikaci práva. Narazí-li nevalný text na zdravý rozum úředníka či soudce, není ještě vše ztraceno. Podstatně horší situace nastává, pokud takto myšlenkové pochody úřední osoby nefungují. Zkrátka – četba tuzemských soudních a správních rozhodnutí vyžaduje mnohdy otrlost a odvalu. Především se obšírně (a zbytečně) rekapituluje to, co všichni zúčastnění znají. Hojně se vyskytují slova, kterým ubohý čtenář příliš nerozumí, případně se mu zdají zbytečná. Dozvídá se, že něco absentuje, a nikoli chybí; jeho námitky jsou nahlíženy prizmatem, případně optikou, zákon cosi ošetřuje, povinnosti jsou zakotveny... a tak dále a tak podobně. Někdy se zdá, že text vlastně ani není určen zúčastněným osobám, ale spíše nadřícenému úřadu či soudu. Proč také ne? Tam se mluví a píše podobně a pisatel chce většinou povýšit.

S právníckou literaturou se to má podobně. Bývá pohřichu suchopárná a nudná. Navzdory tomu, že skýtá daleko více prostoru pro jazyk odlehčený, a dokonce (probůh!) i pro nadsázku, vtip či odbočení k beletrii, filmu, divadlu a jiným výplodům lidského ducha. To se však u nás příliš nenosí, snad z obavy, že by tím utrpěla vědeckost a vážnost díla, a koneckonců i autora samotného.

Mám radost, že mohu uvést dílo odlišné. Knížku, která je o právu každého člověka na spravedlivý proces (tedy o právu, které si mnozí vykládají tak, že zakládá jejich nárok na to, aby výsledek řízení byl takový, jaký si přejí, a nechťejí slyšet, že je „pouze“ o korektnosti cesty, která vede k verdiktu). Výklad takové problematiky se pochopitelně neobejde bez početných odkazů na judikaturu (tu- i cizozemskou) či citací z ní. Přesto jsou následující stránky dost odlišné od toho, co bývá v našich končinách zvykem. Autor píše o právu, ale neostýchá se odbočit i do jiných zákoutí. Vede své čtenáře po cestě (která, jak správně říká, může být i cílem) způsobem nejen čtivým, ale i s přidavkem ingrediencí, které se v našem prostředí příliš nevyskytují. A tak jsou například známá

a důležitá rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva uváděna pod názvy jako „Policistou na zlatém severu“, či „Poradce, který se zbláznil“. Titulek zaujme a čtenářův zájem stoupne.

Jistě ne každému bude autorův styl vyhovovat. Také nemusí sdílet jeho názory. Pak je rada jednoduchá – zavřít, odložit, roztrhat či spálit (nemyslím autora, ale knihu). A vzít na vědomí, že svoboda projevu platí i pro oblast, které se říká literatura právnická.

Přeji knize úspěšný vstup na pulty knihkupectví, ale také do hlav a právního vědomí čtenářů. A pro ty, kteří chovají k právnickým textům obecnou nedůvěru, nemám tentokrát na závěr výrok Plinia Mladšího, že není tak špatné knihy, aby alespoň k něčemu nebyla prospěšná. Svou předmluvu si troufám zakončit vzkazem – věřte, že se vám následující stránky budou číst dobře.

V Brně v listopadu 2011

Pavel Varvařovský
t. č. veřejný ochránce práv

1 Úvod

*„Od nebes doufám
v milost jen, od soudců pozemských,
mám víru a dosud doufám ve spravedlnost, byť přísnou.“*

Friedrich Schiller: *Marie Stuartovna*¹

Otvíráte knihu, která chce být první z řady knih majících ambici popsat ochranu lidských práv z pohledu jednotlivce v jurisdikci České republiky. Taková publikace dosud na českém trhu chyběla, podobně jako až donedávna chyběla systematická výuka lidských práv na českých a moravských právnických fakultách. Obojí je pro mne – zvláště ve srovnání s tím, jak čestné místo zaujímá výuka lidských práv na mnohých zahraničních právnických fakultách a v odborné knižní produkci – těžko pochopitelným paradoxem, jehož obě části je nutno zdůvodnit historicky. Na jedné straně jde totiž o stav odůvodnitelný silnou personální, a v mnoha ohledech i hodnotovou kontinuitou českých právnických fakult a české právní akademie ve vztahu k období reálného socialismu.² Na druhé straně jde ale o stav absurdní při vědomí, že to bylo právě volání po respektování lidských práv, které bylo hlavním tmelícím prvkem československého protikomunistického disentu (na rozdíl od řady jiných socialistických zemí, v nichž se disent vymezoval primárně na jiných tématech, ať už ekonomických, či národnostních) a následně i leitmotivem samotné sametové revoluce.

Bohužel česká právní akademie přenechala problematiku ochrany lidských práv po dlouhou dobu převážně filozofům, neziskovému sektoru, politikům či praktikujícím právníkům (zejména prvému Ústavnímu soudu) a sama jí vyhradila obvykle pouze několik kapitol v učebnicích ústavního práva či mezinárodního práva veřejného, v poslední době pak také práva EU. V důsledku toho se lidská práva stala okrajovým tématem pro mnohé akademiky, ale pro málokoho tématem hlavním, snad s výjimkou aktivistů v oblasti lidských práv, kterým však mnohdy chybí nezaujatost nezbytná k tomu, aby lidská práva rozebrali komplexně a s nadhledem (což jistě v nejmenším snižuje jejich význam pro ochranu lidských práv v praxi). Zájemci o lidská práva – jichž naštěstí pro českou společnost není málo – tak byli odkázáni buď na jednotlivé kapitoly z publikací zabývajících se českým ústavním právem, mezinárodním právem veřejným či právem EU, nebo naopak na specializované monografie podrobně rozebírající jednotlivá konkrétní práva či jejich „vybrané otázky“ (jak je ostatně vidět i ze seznamu použité literatury). Tím však čtenář získává vždy pouze částečný

¹ Schiller, F. *Marie Stuartovna*. První dějství, druhý výstup, překlad aut.

² K tomu viz zejména Bobek, M. O (ne)reformovatelnosti studia práv v Čechách. Část 4: Úvahy strukturální a závěrečné. *Právní rozhledy*. 2005, č. 10, s. 12–14; a Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.) *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

obraz, obraz omezený na jedinou úroveň ochrany lidských práv nebo na ochranu jediného práva na různých úrovních. Alternativou jistě bylo vycházet z některé z autoritativních učebnic zahraničních, to však s nezbytným důsledkem, že v nich není zahrnuta ochrana vnitrostátní, tedy ona košile, která je českému čtenáři bližší než unijní svetr, sako Rady Evropy či děravý kabát OSN. Tento sektorový přístup podle jednotlivých úrovní sledují i právě vznikající publikace, tedy komentář Listiny základních práv a svobod vytvářený kolektivem v čele s Eliškou Wagnerovou a český komentář Evropské úmluvy autorů Michala Bobka, Jiřího Kmece, Davida Kosaře a Jana Kratochvíla.

Neskromnou ambicí tohoto cyklu knih (a doplňkově i celé ediční řady Lidská práva) je zmíněný deficit napravit a odpovědět na otázku, jak jsou chráněna lidská práva jednotlivce jsoucího pod jurisdikcí České republiky. Naším hlavním hrdinou tedy bude právě jednatel (ať už jde o fyzickou osobu, či právnickou osobu, která je nositelem základních práv, ať jde o českého občana, cizince, či apatridu) vzhlížející souběžně k různým sférám, v nichž mají být chráněna jeho lidská práva: zejména tedy k úrovni vnitrostátní, unijní, regionální a univerzální. Všechny uvedené úrovně na něj působí souběžně a právě z tohoto pohledu budou jednotlivá lidská práva rozebírána.

Podle nynějšího plánu (ovšem autor míní, pánbůh mění) by měla být tato jediná otázka rozebrána v šesti knihách: 1. Úvod k lidským právům (včetně úrovní ochrany), 2. Základní lidská práva, 3. Politická práva, 4. Právo na spravedlivý proces, 5. Právo nebýt diskriminován, práva národnostních a etnických menšin, 6. Práva hospodářská, sociální a kulturní.

V tuto chvíli se čtenář díla nadepsaného Právo na spravedlivý proces plným právem podiví, kdy a kde že to vyšly předchozí tři díly?! Odpověď je nasnadě: nevyšly. Stejně jako legendární filmový cyklus Hvězdné války byl roku 1977 zahájen fakticky čtvrtou Epizodou s názvem Nová naděje, tak i náš cyklus začíná (s novou nadějí) čtvrtým dílem o právu na spravedlivý proces. Umožněno je to tím, že všechny díly dohromady by měly tvořit sourodý cyklus respektující v řazení dílů tradiční obsahové dělení lidských práv; zároveň ovšem by měl každý díl být „čtenářsky přitažlivý“ i sám o sobě.

Styl jednotlivých děl bude ovšem (s výjimkou „Epizody I“, tedy Úvodu k lidským právům) v zásadě identický. U každého z rozebíraných práv se budeme nejprve stručně zaměřovat na jeho význam, poté na jeho historii, dále na jednotlivé instrumenty, v nichž je zakotveno, a orgány, jimiž je chráněno, a konečně na jeho jednotlivé aspekty a problémové otázky. K nim budeme hledat odpovědi jak přímo v právních předpisech, tak především v judikatuře a v menší míře i v právní doktríně. Těžiště výkladu se bude nacházet zejména v judikatuře, v jednotlivých soudních rozhodnutích, v přibězích, v nichž je dané právo „žito“. Tomáš Halík ve svém Divadle pro anděly říká, že „*Bůh, člověkem vyhnáný z ráje příběhů do prachu učebnic a trnité, neplodné půdy pouček a definic,*

dřív nebo později umře daleko od stromu života“.³ Podobně i právo, a tím spíše lidská práva, by se odtrhlo od skutečného života, kdybychom jej vykázali z rozsudků a vykládali jen na půdorysu „přehledu platné právní úpravy“ či metafyzických úvah *de lege ferenda*. Lidská práva mají navíc tu výhodu, že ze své povahy jsou „žita“ jako příběhy, a to mnohdy příběhy dramatické, zachycené následně do podoby soudních rozhodnutí, která v lepším případě slouží i jako jejich happy end. Budeme se proto – i pro větší stravitelnost výsledného textu – snažit co nejvíce textu věnovat právě těmto „příběhům“. Nejzajímavější z nich budou převyprávěny celé (v částech vizuálně oddělených petitem a zvláštním pracovním názvem), část bude pouze stručně zmíněna a na stovky dalších zbyde místo pouze v odkazech v poznámkách pod čarou. Necht’ je čtenáři pochopí jako pozvání do „vesmíru“ příběhů o právu na spravedlivý proces. Jinak řečeno, pro zájemce o právo na spravedlivý proces v jeho úplnosti může být předkládaná kniha stručným, ale snad úplným průvodcem; pro zájemce o konkrétní problém (nestrannost soudců, právo na odvolání v trestních věcech a podobně) mohou být jednotlivé kapitoly rozcestníkem, z nějž se mohou vydat dále a konkrétní téma kompletně pokrýt.

Předem přitom přiznáváme, že mezi různými soudy, jež se těmito příběhy zabývaly, budou zastoupeny zejména Evropský soud pro lidská práva (jako soud, jehož judikatura je pro ČR závazná a přitom zdaleka nejkošatější, skutkově i právně), dále Ústavní soud (jako vnitrostátní soud mající ochranu lidských práv „v popisu práce“) a konečně Nejvyšší soud a Nejvyšší správní soud (jednak pro svou progresivnost a jednak proto, že je autorovi nejbližší – snad nebude toto subjektivistické protežování čtenáře příliš pohoršovat).

Text bude zároveň autorovým hlavním limitem. Jak bylo naznačeno výše, každé jednotlivé právo v těchto knihách rozebírané či každá součást práva na spravedlivý proces by vydaly na knihu samostatnou. Autorovou snahou ale je představit jejich přehled, takže tam, kde se čtenář bude chtít dozvědět více podrobností, bude se muset vydat k podrobnějším monografiím, k nimž budou naznačovány cesty v poznámkách pod čarou. Jedním z cílů této knižní série ostatně je být stravitelnými (rozsahem i formou) praktickými příručkami, nikoli souhrnnými přehledy všech doktrinálních debat na veškerá témata a podtémata skrytá v jednotlivých lidských právech. Výjimkou z tohoto přehledového přístupu není ani právo na spravedlivý proces, které je pouze nominálně jediným právem, ve skutečnosti však celým hroznem práv, jak bude zjevné z dalších kapitol, takže ani ono nedovoluje luxus vyčerpávajícího výkladu.

Právo na spravedlivý proces je jedním z nejzásadnějších... Ne, touhle floskulí bychom začínali neradi (puntičkářský čtenář už ostatně jistě postřehl floskuli v předchozím odstavci, věta druhá *in fine*), ostatně její důvěryhodnost – i důvěryhodnost autora – by silně utrpěla, kdyby jí byl po právu otvírán každý další díl. Tak tedy jinak: Právo na spravedlivý proces je zvláštní tím, že zatímco

³ Halík, T. *Divadlo pro anděly*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 59.

většina ostatních práv zaručuje jednotlivci nějaký výsledný hmotněprávní nárok, toto právo není zárukou výsledku, tedy domození se konkrétního hmotného práva, není tedy právem na vítězství v soudním řízení, ale „jen“ zárukou kvality cesty, kterou se má k tomuto výsledku dojet. Uvozovky u „jen“ odůvodňuje správně N. Jayawickrama: „*Důležitost tohoto práva pro ochranu lidských práv je podepřena skutečností, že implementace všech ostatních práv závisí na řádném chodu justice.*“⁴ Jak ale uvidíme v následujících kapitolách, „i cesta může být cíl“. Tato kniha tak vlastně jako by sledovala „cestu“ svého pomyslného hlavního hrdiny, tedy „jednotlivce v jurisdikci ČR“. Ten nejprve (po krátkém historickém exkurzu v kapitole 2) objeví v kapitole 3 to, jakými úrovněmi ochrany je ve svém právu na spravedlivý proces chráněn; v kapitole 4 se dozví, zda se vůbec dostane k soudu; v kapitole 5 zjistí, zda je tento soud nezávislý a nestranný; a až v kapitole 6 se dopátrá, jaké náležitosti by mělo mít řízení před takovým soudem. V kapitole 7 pak získá představu, jak dlouho (maximálně) by po své cestě měl šlapat, a v kapitole 8 se seznámí s „bonusy“, které na něj dopadají, pokud řízení, jemuž je podroben, je řízením trestním. Kapitola 9 jej zavede zčásti zpět do historie a v kapitole 10 se poučí, jaké může dostat odškodnění, pokud požadavky a přísliby předchozích kapitol zůstaly nenaplněny. Ať je cesta, která jej povede těmito kapitolami, šťastná i pro čtenáře.

Vzhledem k tomu, že kniha je poněkud „jiná“, hrozí samozřejmě značné riziko, že bude příliš jiná či že v ní budou dokonce chyby. Těch je vždy těžké se úplně vyvarovat, ale je možné je napravit. Proto autora nic tak nepotěší jako jakékoli kritické komentáře na adresu pavel.molek@nssoud.cz.

Závěrem úvodu by autor rád poděkoval. Nejprve by rád poděkoval, v souladu s věnováním, Nejvyššímu správnímu soudu, kde se od roku 2003 učí, zejména v plodných diskusích s Vojtěchem Šimíčkem, jak vypadá spravedlivý proces v praxi, a Universidade Católica v Lisabonu, kde se dozvěděl, jak naopak vypadají lidská práva a právo vůbec z akademického nadhledu, kde si promyslel koncepci knihy a kde obsah knihy poprvé odvyprávěl jako kurz. Komentáře jeho portugalských a jiných evropských studentů, stejně jako nápady jeho českých studentů, byly pro knihu velkým obohacením. Proto by rád poděkoval také Vzdělávací nadaci Jana Husa a Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, díky jejichž štědré podpoře mohl v akademickém roce 2009/2010 studovat na Universidade Católica v Lisabonu. Autor děkuje také Pavlu Varvařovskému, že se uvolil napsat k jeho dílu milou předmluvu, a Kateřině Šimáčkové, Petru Jägerovi a Lubomíru Majerčíkovi, že se rozhodli knihu přečíst a recenzně zkritizovat. Pokud by měl doplňovat poděkování na každém místě, kde jej obohatil jejich nápad či postřeh, poznámek pod čarou by bylo více nikoli o desítky, ale o stovky. Za neocenitelnou pomoc s nevděčnou prací na překladech a seznamech judikatury děkuje Jitce Stráské. A nejen toto poděkování, ale celá kniha

⁴ Jayawickrama, N. *The Judicial Application of Human Rights Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 480.

by vůbec nemohla vzniknout bez Kristýny Foukalové, která byla první čtenářkou, jazykovou i věcnou korektorkou, překladatelkou a hlavně neocenitelnou oporou od prvních chvil, kdy autorovi v létě 2009 hlavou prolétla myšlenka, že by bylo třeba začít psát knihy o lidských právech z perspektivy jednotlivce v jurisdikci ČR...

2 Historický vývoj práva na spravedlivý proces

„Historie svobody je z velké části historií udržování procesních záruk.“

Felix Frankfurter¹

Zatímco nad takovými právy jako právo na lidskou důstojnost, rovnost či svobodu myšlení a vyznání už od dob antiky intenzivně hloubali filozofové, právo na spravedlivý proces – ač pro ony filozofy nebylo příliš „sexy“ tématem – bylo naopak jedním z prvních zakotvených v pozitivním právu.

Tak již ve Velké listině svobod (Magna Charta Libertatum) z roku 1215 bylo (spolu s ochranou vlastnictví, svobodou pohybu a pobytu či samosprávou církve a Londýna) toto právo zakotveno hned v několika aspektech. Zejména v čl. 39 bylo zaručeno, že *„žádný svobodný nesmí být zadržen či uvězněn nebo zbaven svých práv a držeb či učiněn psancem či poslán do vyhnanství neb jinak zbaven svého postavení, ani proti němu nebude použita síla neb jiní posláni, aby tak učinili, leda na základě právoplatného rozsudku jemu rovných či na základě práva této země“*.² V dalších ustanoveních Magny Charty pak bylo v čl. 21 zakotveno právo baronů na přiměřenost trestu uděleného jedině soudci jim rovnými,³ v čl. 40 pak zákaz odepření či zdržování spravedlnosti,⁴ v čl. 52–57 právo na náhradu škody způsobené předchozími nezákonnými rozhodnutími, v čl. 54 poněkud archaické právo nebýt zatčen či uvězněn na návrh ženy (leda pro smrt jejího manžela)⁵ a v čl. 61 právo na účinný prostředek nápravy.⁶

¹ Felix Frankfurter, *McNabb v. United States*, 318 U.S. 332, 347 (1943). Cit. dle Mareková, M. Zásah do práva na soukromí sledováním pomocí GPS. In Šimíček, V. (ed.) *Právo na soukromí*. Brno: Masarykova univerzita a Mezinárodní politologický ústav, 2011, s. 176–200.

² „No free man shall be seized or imprisoned, or stripped of his rights or possessions, or outlawed or exiled, or deprived of his standing in any other way, nor will we proceed with force against him, or send others to do so, except by the lawful judgement of his equals or by the law of the land.“ Cit. dle Banaszak, R. (ed.) *Fair Trial Rights of the Accused*. London: Greenwood Press, 2002, s. 2. Překlad aut.

³ „Earls and barons shall be fined only by their equals, and in proportion to the gravity of their offence.“

⁴ „To no one will we sell, to no one deny or delay right or justice.“

⁵ „No one shall be arrested or imprisoned on the appeal of a woman for the death of any person except her husband.“

⁶ „If we, our chief justice, our officials, or any of our servants offend in any respect against any man, or transgress any of the articles of the peace or of this security, and the offence is made known to four of the said twenty-five barons, they shall come to us – or in our absence from the kingdom to the chief justice – to declare it and claim immediate redress.“

Mnohem podrobněji pak bylo v Anglii toto právo zaručeno v Habeas Corpus Act, vydaném roku 1679 králem Karlem II. a zaručujícím každému zadrženému či vězněnému dožadovat se formou „habeas corpus“,⁷ aby byla oprávněnost jeho věznění posouzena soudcem. Zároveň zde byly stanoveny lhůty, v nichž nejpozději má být před takového soudce i s důvody svého věznění „doručen“ a v nichž má být jeho věc projednána, stejně jako poplatky za uplatnění, územní působnost, výjimky a další procesní podrobnosti.⁸ Tento klíčový dokument

⁷ Mimochodem, toto právo roztomile připomíná i Karel Havlíček Borovský v druhém zpěvu svých Tyrolských elegií:

*„Dvě hodiny po půlnoci
když na třetí šlo,
tu mi dával žandarm u postele
šťastné dobrýtro.
(...)
Já jsem i na lačný život
vždycky zdvořilý:
,Odpust', slavná císařská komise,
že jsem v košili!'
Ale Džok, můj černý buldog,
ten je grobián,
na habeas corpus tuze zvyklý
on je Angličan.
Málem by byl chlap přestoupil
jeden paragraf,
již na slavný ouřad zpod postele
udál: Vrr! haf! haf!
Hodil jsem mu tam pod postel
říšský zákoník,
dobře že jsem měl ten moudrý nápad,
již ani nekvík.“*

⁸ Jakkoli je právnické češtině často vyčítána šroubovanost, této klíčové (a z angličtiny pozdních Stuartovců prakticky nepřeložitelné) větě čl. II. Habeas Corpus Act může stěžejí jakékoli české soudcovské či legislativní „ptydepe“ konkurovat: „*That whensoever any person or persons shall bring any habeas corpus directed unto any sheriff or sheriffs, gaoler, minister or other person whatsoever, for any person in his or their custody, and the said writ shall be served upon the said officer, or left at the gaol or prison with any of the under-officers, under-keepers, or deputy of the said officers or keepers, that the said officer or officers, his or their under-officers, under-keepers or deputies, shall, within three days after the service thereof as aforesaid, (unless the commitment aforesaid were for treason or felony, plainly and specially expressed in the warrant of commitment), upon payment or tender of the charges of bringing the said prisoner, to be ascertained by the Judge or Court that awarded the same, and endorsed upon the said writ, not exceeding twelve pence per mile, and upon security given by his own bond to pay the charges of carrying back the prisoner, if he shall be remanded by the Court or Judge to which he shall be brought according to the true intent of this present act, and that he will not make any escape by the way, make return of such writ; and bring, or cause to be brought, the body of the party so committed or restrained, unto or before the Lord Chancellor, or Lord Keeper of the great seal of England for the time being, or the Judges or Barons of*

historie lidských práv je zároveň důkazem těsného spojení práva na spravedlivý proces s jinými hmotnými právy, zde právem na osobní svobodu. Právě tak jej vnímal i William Blackstone, který právě Habeas Corpus Act označil za „záštitu britské ústavy“ a vysvětlil důvody nebezpečnosti jeho porušování: „*Je-li někdo zbaven života nebo je-li jeho majetek násilím konfiskován, aniž by proti němu bylo vzneseno obvinění a veden proces, je to tak hrubý a zjevný akt despotie, že musí ihned v celém národě vzbudit obavy z tyranie. Avšak postup, při němž člověka tajně a narychlo uvrhnou do vězení, kde je ve svém utrpení skryt a zapomenut, je méně veřejným, méně nápadným, a tedy ještě nebezpečnějším nástrojem svévolné vlády.*“⁹

Po pádu Stuartovské dynastie bylo toto právo opět zaručeno v Listině svobod (English Bill of Rights) z roku 1689. V ní nejprve nastupující oranžská dynastie odsoudila porušování lidských práv ze strany posledního Stuartovce Jakuba II. Přitom takřka polovinu své kritiky zaměřila právě na porušování práva na spravedlivý proces, když Jakubovi II. vytkla, že porušoval právo na zákonného soudce, připustil zasedání zkorumpovaných soudců a porotců, vyžadoval nepřiměřené kauce v trestních řízeních, ukládal nepřiměřené pokuty a nezákonné a kruté tresty a porušoval zásadu presumpce neviny. V reakci na to¹⁰ mělo být do budoucna zaručeno, že „*nepřiměřené kauce nebudou vyžadovány, nepřiměřené pokuty ani kruté či nezvyklé tresty nebudou ukládány; porotci budou řádně svoláváni a odvoláváni a pouze svobodníci budou moci být porotci ve věcech velezrady; a veškeré přísliby pokut a konfiskací před tím, než je dotyčná osoba odsouzena, budou napříště nezákonné a neplatné*“.¹¹

the said Court from which the said writ shall issue, or unto and before such other person or persons before whom the said writ is made returnable, according to the command thereof; and shall then likewise certify the true causes of his detainer or imprisonment, unless the commitment of the said party be in any place beyond the distance of twenty miles from the place or places where such Court or person is or shall be residing; and if beyond the distance of twenty miles, and not above one hundred miles, then within the space of ten days, and if beyond the distance of one hundred miles, then within the space of twenty days, after such delivery aforesaid, and no longer.“ Cit. dle Ishay, M. R. *The Human Rights Reader: Major Political Essays, Speeches and Documents from the Bible to the Present*. London: Routledge, 1997, s. 89–90.

⁹ Blackstone, W. *Komentáře*. I. sv., s. 136, cit. dle *Listy federalistů*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, s. 454.

¹⁰ Touto kombinací kritiky do minulosti a slibů do budoucnosti představuje Bill of Rights vlastně jakési „programové prohlášení“ nové dynastie.

¹¹ „*That excessive bail ought not to be required, nor excessive fines imposed, nor cruel and unusual punishments inflicted;*

That jurors ought to be duly impanelled and returned, and jurors which pass upon men in trials for high treason ought to be freeholders;

That all grants and promises of fines and forfeitures of particular persons before conviction are illegal and void.“ Cit. dle Yale Law School. Lilian Goldman Law Library. The Avalon Project. Documents in Law, History and Diplomacy: English Bill of Rights 1689 [cit. 2011-12-26]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/17th_century/england.asp>.

Z téže intelektuální tradice vycházely i základní dokumenty americké státnosti o sto let později. Vedle samotné Ústavy, v níž mezi jiným byly garantovány i hlavní procesní záruky, zejména v čl. III a IV, týkajících se moci soudní a spolupráce mezi státy Unie v trestních věcech, se jedná předně o prvních deset dodatků k Ústavě USA z roku 1791. Z nich byly právu na spravedlivý proces věnovány dodatky V–VIII, které chrání občany USA před zásadními zásahy do jejich práv bez řádného soudního procesu, zakotvují princip *ne bis in idem*, právo na účinnou obhajobu, na rychlé a veřejné přelíčení před nestrannou „zákonnou“ porotou a zákaz ukládání nadměrných kaucí, nadměrných pokut a krutých či mimořádných trestů (ať už to ve světle moderní judikatury k trestu smrti znamená cokoli).¹² Práva na spravedlivý proces se týká i oddíl 1 dodatku XIV,¹³ přijatého v roce 1868, který v rámci programu rekonstrukce po občanské válce konečně přiznal rovná práva (výslovně včetně práva na spravedlivý proces) všem občanům USA bez ohledu na barvu pleti.

¹² „Dodatek V.

Na každého občana, který se má zodpovídat z hrdelního zločinu nebo jiného těžkého zločinu, musí být podána řádná žaloba ze strany velké poroty – výjimkou tu mohou být případy občanů sloužících v činné službě v pozemních nebo námořních ozbrojených silách nebo v domobraně, a to v době války nebo vážného ohrožení veřejné bezpečnosti; nikdo nesmí být dvakrát trestán ohrožením života nebo zdraví pro týž poklesek; nikdo nesmí být nucen svědčit sám proti sobě; nikdo nesmí být zbaven života, svobody nebo majetku bez řádného soudního procesu; soukromý majetek může být vyvlastněn pouze za náhradu.

Dodatek VI.

V každém trestním procesu má obžalovaný právo na rychlé a veřejné přelíčení před nestrannou porotou státu a obvodu, na jejichž území měl být trestný čin spáchán a které jsou podle zákona příslušné. Obžalovaný má právo být informován o příčině a povaze obžaloby a konfrontován se svědky obžaloby. Má též právo dát obeslat prostřednictvím státních orgánů svědky ve svůj prospěch a mít na svou obranu obhájce.

Dodatek VII.

V soudních přích podle obecného práva, přesahuje-li výše pohledávky dvacet dolarů, je zajištěno právo žádat rozhodnutí porotního soudu a žádná skutečnost, již přezkoumaná porotním soudem, nemůže podléhat dalšímu přezkoumání jakýmkoli soudem Spojených států, pokud tak nestanoví obecné právo.

Dodatek VIII.

Nesmí být vyžadovány nadměrné kauce, ukládány nadměrné pokuty nebo kruté a mimořádné tresty.“

Cit. dle Tindall, G. B., Shi, D. E. *Dějiny států. USA*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994, s. 792–804.

¹³ „Oddíl 1.

Všechny osoby narozené nebo naturalizované ve Spojených státech a podřízené jejich jurisdikci jsou občany Spojených států a státu, jehož jsou obyvateli. Žádný stát nemá právo vydat nebo provádět zákon, který by omezoval svobody nebo výsady občanů Spojených států; žádný stát nemá právo zbavit jakoukoli osobu života, osobní svobody nebo majetku bez řádného soudního procesu; nemá také právo zbavit jakoukoli osobu podléhající jeho pravomoci stejné ochrany zákona.“ Cit. dle ibid.

Odlišnou tradici v historii lidských práv obecně odráží francouzská Deklarace práv člověka a občana. Její čl. 7–9 upravovaly právo na spravedlivý proces ve smyslu základních záruk v trestním řízení:

„7. Každý člověk může být obžalován, zatčen nebo uvězněn pouze v případech stanovených zákonem a pouze způsoby, které zákon předepisuje. Ti, kteří vyžadují, vyhotovují, vykonávají nebo dávají vykonávat svévolné příkazy, mají být potrestáni; ale každý občan předvolaný nebo vzatý do vazby na základě zákona musí okamžitě poslechnout, jinak se stává vinným pro odpor.

8. Zákon má stanovit pouze tresty, které jsou nezbytné a zřejmě nutné; každý může být potrestán pouze na základě zákona, schváleného a vyhlášeného před spáchaným činem a zákonně prováděného.

9. Každý člověk je pokládán za nevinného až do té doby, kdy je prokázána jeho vina; jestliže se pokládá za nezbytné zatknout jej, každá přísnost, která by nebyla nutná k zajištění jeho osoby, má být přísně potlačena.“

Nadcházející epocha jakobínského teroru ovšem dokázala, že pokud ohniskem právního systému a vlády není respekt k právům jednotlivce, ale prosazování „veřejného blaha“ za každou cenu, pak ani sebevznešeněji pojmenované záruky lidských práv nedokážou vládě zabránit, aby proměnila trestní soudnictví v bezduchý „mlýnek na maso“.

Vraťme se ale ze zahraničních historických úprav do úpravy domácí. Na stejný limit totiž narážela po velkou část 20. století i česká úprava práva na spravedlivý proces. Přitom začátky jeho zakotvení ve století devatenáctém byly nadějně. Bylo zaručeno už Stadionovou ústavou z roku 1849.¹⁴ V tzv. Prosincové ústavě z roku 1867 byly právu na spravedlivý proces dokonce věnovány jednak dva články Základního zákona státního č. 142/1867 ř. z., o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených (konkrétně čl. 2 zakotvoval rovnost před zákonem¹⁵ a čl. 8 odst. 3 právo na odškodnění za nezákonné zatčení¹⁶), jednak samostatný Základní zákon státní č. 117/1867 ř. z., o moci soudcovské. Ten zakotvoval v čl. 5, 6 a 14 základní záruky nezávislosti

¹⁴ „§ 24

V žádné zemi korunní nesmí mezi příslušníky jejími a příslušníky jiné země korunní jaký rozdíl býti ve právu občanském ani v hrdelním, v řízení právním ani v rozdělení veřejných břemen. Rozsudky soudů všech korunních zemí rakouských, nabyvše moci právní, mají ve všech těch zemích stejnou platnost i mohou být vykonány.

(...)

§ 27

Všichni občané rakouští jsou sobě vespolek před zákonem rovni, i poddáni jsou stejnému osobnímu soudu.“

¹⁵ „Před zákonem jsou všichni státní občané rovni.“

¹⁶ „Byl-li by kdo proti zákonu zatčen aneb zatčení jeho prodlouženo, vzejde z toho státu povinnost nahraditi mu za takové ublížení škodu.“

soudů,¹⁷ v čl. 10 veřejnost řízení¹⁸ a v čl. 15 dával dokonce právo na soudní přezkum správních rozhodnutí týkajících se soukromoprávních (odst. 1) i veřejnoprávních (odst. 2) nároků jednotlivce.¹⁹

To platilo u záruk práva na spravedlivý proces ještě pro Ústavní listinu Československé republiky č. 121/1920 Sb. V ní jako by právo na spravedlivý proces učinilo mezikrok na cestě z úpravy samostatným základním zákonem (ve stylu Základního zákona č. 117/1867 ř. z.) k integrálnímu zapojení do katalogu lidských práv. Ústavní listina mu vyhradila samostatnou hlavu čtvrtou, kde byla po vzoru předchozí rakousko-uherské úpravy obsažena jak organizace soudnictví, tak právo na spravedlivý proces (pozůstatkem této výlučnosti je ostatně dosud samostatnost nynější hlavy páté LZPS), což mohlo vyvolávat pocit, že i zde zakotvená práva jsou spíše organizačními principy. Bylo zde zaručeno právo na zákonného soudce (§ 94 odst. 2), nezávislost soudů (§ 96) a soudců (§ 97–99), ústnost a veřejnost řízení (§ 101 odst. 2), právo na náhradu škody způsobené nesprávným úředním postupem (§ 104) i na soudní přezkum správních rozhodnutí v civilních věcech (§ 105), naopak chybělo výslovné zakotvení práva na přístup k soudu.

Tuto strukturu formálně převzala a doplnila i lidově demokratická Ústava 9. května, tedy ústavní zákon č. 150/1948 Sb. Převzala ovšem pouze onu strukturu a pouze formálně, tedy slovy, ne skutky. Právě na zárukách práva na spravedlivý proces je totiž viditelná fiktivnost této ústavy a její irelevance pro faktické „dodržování“ práva ze strany nové lidově demokratické moci. S tragickou paradoxností právě Ústava 9. května poprvé komplexně zakotvila princip *habeas corpus* (který byl předtím v § 107 odst. 2 ústavní listiny zakotven jen stroze: „*Omezení nebo odnětí osobní svobody je možné jen na základě zákona.*“), a to hned ve svém § 3:

¹⁷ „Článek 5.

Soudcové jmenují se od císaře nebo jeho jménem definitivně a na čas života.

Článek 6.

Soudcové jsou u vykonávání svého úřadu soudcovského samostatní a nezávislí.

(...)

Článek 14.

Správa soudní bude od administrace ve všech instancích oddělena.“

¹⁸ „Článek 10.

Přelíčení před soudem rozeznávajícím jest ústní a veřejné u věcech práva civilního i trestního. Výjimky z toho ustanoví zákon. V řízení trestním má platnost soud obžalovací.“

¹⁹ „Článek 15.

Kdykoli úřadu správnímu dle zákonů nynějších nebo těch, které přístě budou vydány, přísluší rozhodovati v příčině odporujících sobě nároků osob soukromých, může ten, kdož by tímto rozhodnutím ve svých právech soukromých vzal škodu, proti straně druhé řádným pořadem práva pomoci hledati.

Měl-li by se mimo to někde rozhodnutím nebo nějakým nařízením úřadu správního ve svých právech za zkrácena, má toho vůli domáhati se práva svého před soudem správním ve veřejném a ústním řízení proti zástupci úřadu správního.“

„(1) Nikdo nesmí být stíhán, leč v případech podle zákona dovolených, a to jen soudem nebo úřadem podle zákona příslušným a řízením upraveným podle zákona.

(2) Nikdo nesmí být zatčen, nebude-li přistižen při činu samém, leč na písemný odůvodněný příkaz soudců. Příkaz budiž doručen při zatčení, a není-li to možné, nejdéle do 48 hodin po něm.

(3) Nikdo nesmí být úředním orgánem vzat do vazby, leč v případech stanovených zákonem; musí pak být nejdéle do 48 hodin propuštěn nebo odevzdán soudu nebo úřadu, kterému podle povahy věci přísluší provést další řízení.“

Zcela podobně jako zpráva z jiné planety (či aspoň jiné epochy v našich zemích) muselo na tisíce politických vězňů působit, pokud četli v § 134 o právu na zákonného soudce nebo v čl. XI Základních zásad této ústavy o údajné nezávislosti soudů, jež je soudily:

„(1) Moc soudcovskou vykonávají nezávislé soudy.

(2) Soudcové jsou jednak soudci z povolání, jednak soudci z lidu; obojí jsou si při rozhodování rovni.

(3) Soudcové vykonávají svůj úřad nezávisle, jsouce vázáni jen právním řádem lidové demokracie.“

Už v následném ústavním zákoně č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře, však nebylo po nezávislosti soudů a soudců ani vidu, ani slechu. Jeho § 1 odst. 1 totiž stanovil pouze tolik, že „soudnictví vykonávají obecné soudy a zvláštní soudy“. Přisuzovat soudům v roce 1952 cokoli, co by připomínalo nezávislost, už by bylo asi v příliš viditelném rozporu s realitou.

Ti z politických vězňů, kteří nebyli amnestováni ani prezidentem Novotným v roce 1960, se pak toho roku mohli spolu s ostatními spoluobčany dozvědět z nové socialistické Ústavy ČSSR (ústavní zákon č. 100/1960 Sb.) – poté, co si v jejím úvodu pročetli celou historii dělnického hnutí –, že v ní právo na spravedlivý proces již není ani komplexně zakotveno. Zůstaly z něj pouze jeho organizační aspekty upravené v hlavě osmé, věnované soudům a prokuratuře: v čl. 98 odst. 1 nezávislost volených lidových soudů, v čl. 103 odst. 2 a 4 veřejnost jednání a vyhlášení rozsudku a v odst. 3 právo na obhajobu. Kuriózní byl čl. 102 odst. 1, přiznávající víceméně otevřeně, že výklad práva údajně nezávislými soudy není zas tak úplně nezávislý, ale spíše předurčený „socialistickým právním vědomím“, pod nímž si lze představit leccos od interních instrukcí²⁰ Ministerstva spravedlnosti přes úvodníky v Rudém právu až po drnčící telefon od okresního tajemníka strany a potřeby vládnoucí dělnické třídy: „(1) Soudci jsou při výkonu své funkce nezávislí a jsou vázáni jedině právním řádem

²⁰ Včetně tzv. politických pramenů práva, mezi něž byly řazeny: základní politické dokumenty a usnesení sjezdů, konferencí a zasedání ÚV KSČ, programy a programová prohlášení vlád Národní fronty ČSSR, ČSR a SSR, významné politické dokumenty nejvyšších orgánů Národní fronty ČSSR, ČSR a SSR. Viz Zdobinský, S., Matoušek, S. a kol. *Státní právo ČSSR*. Praha: Panorama, 1985, s. 13, pozn. č. 5.

socialistického státu. Jsou povinny řídit se zákony a jinými právními předpisy a vykládat je v souladu se socialistickým právním vědomím.“ Hlavním kamenem úrazu nicméně nebyla ani tak deklaratornost proklamací práva na spravedlivý proces na ústavní úrovni, jako spíš zákonné omezení nezávislosti soudců jejich volitelností, dohledem generálního prokurátora a řada praktik rozporných dokonce i s tehdejší právní teorií.²¹

Není divu, že porušování tohoto práva bylo jedním z úhelných kamenů kritiky socialistického režimu ze strany protikomunistického disentu. Jedno z klíčových disidentských uskupení, Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, si dalo boj za právo na spravedlivý proces přímo do názvu a přislíbilo ve svém zakládajícím prohlášení „*sledovat případy osob, které jsou trestně stíhány či vězněny za projevy svého přesvědčení nebo které se staly obětmi policejní a justiční svévole*“.²²

I Charta 77 byla z velké části opřena právě o porušování tohoto práva, zejména nezávislosti justice: „*Nástrojem omezení a často i úplného potlačení řady občanských práv je systém faktického podřízení všech institucí a organizací ve státě politickým direktivám aparátu vládnoucí strany a rozhodnutím mocensky vlivných jednotlivců. Ústava ČSSR a ostatní zákony a právní normy neupravují ani obsah a formu, ani tvorbu a aplikaci takových rozhodnutí: jsou převážně zákulisní, často jen ústní, občanům vesměs neznámá a jimi nekontrolovatelná; jejich původci nezodpovídají nikomu než sami sobě a své vlastní hierarchii, přitom však rozhodujícím způsobem ovlivňují činnost zákonodárných i výkonných orgánů státní správy, justice, odborových, zájmových i všech ostatních společenských organizací, jiných politických stran, podniků, závodů, ústavů, úřadů, škol a dalších zařízení, přičemž jejich příkazy mají přednost i před zákonem. Dostanou-li se organizace nebo občané při výkladu svých práv a povinností do rozporu s direktivou, nemohou se obrátit k nestranné instituci, protože žádná neexistuje. (...) V případech politicky motivovaného trestního stíhání porušují vyšetřovací a justiční orgány práva obviněných a jejich obhajoby, zaručovaná čl. 14 prvního paktu²³ i čs. zákony. Ve věznicích se s takto odsouzenými lidmi zachází způsobem, který porušuje lidskou důstojnost vězněných, ohrožuje jejich zdraví a snaží se je morálně zlomit.*“²⁴

Neblahá historická zkušenost systematického porušování práva na spravedlivý proces dosud předurčuje v některých aspektech, jako je aktuální důraz na právo na zákonného soudce, inspirovaný manipulacemi s případy a jejich

²¹ Podrobně viz Kühn, Z. *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize*. Praha: C. H. Beck, 2005.

²² Viz zakládající prohlášení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných [cit. 2011-12-26]. Dostupné z: <http://www.vons.cz/data/images/zakladajici_prohlaseni_vons.jpg>.

²³ Míňen Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, viz dále podkapitolu 3.4.

²⁴ Cit. dle Totalita.cz: Charta 77 – text prohlášení [cit. 2011-12-26]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/txt/txt_ch77_dok_1977_01_01.php>.

předávání „spolehlivým“ soudcům v období socialismu, nynější domácí úpravu práva na spravedlivý proces. Právě domácí úpravou otevřeme následující kapitolu, v níž se poté vrátíme zpět do zahraničí, neboť rozebereme i současnou mezinárodní úpravu ochrany tohoto práva, jak se vyvinula v druhé polovině dvacátého století.